

նեցող ամեն մարդու, թէ այս՝ Սահմանադրութիւնը մահացնել կը նշանակէ թէ կենդանացնել. Սահմանադրութիւնը անգործութեան մատնել, թէ գործադրութեան մէջ դնել. սահմանադրական լինիլ, թէ հակասահմանադրական :

Ինչպէս վերն ասացի, նոյնը հոս կը կրկնեմ, թէ այս տեսակ Նկիւն արդարեւ ներքին են տւելի պատճառ չգրային գործող յետ մնալուն քան թէ ուրիշ բան. աւելի այս տեսակ գրապաշտ դաս մը մարդիկ են չգրին գործերն մթութեան և անգործադրութեան մէջ սպաննողներն, քան թէ Պատրիարքն և կամ ուրիշներն, վասն զի Հոգիւն է կենդանութիւն, քան Գիրն. Գործն Սահմանադրութիւն, քան Խօսքն :

Գ. Ս. Խ.

ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. Ռ. ՈՂԶՈՒԹԵԱՆ

(Շարունակութիւն և վերջ, տես թիւ 31)

Չէրմոխտութիւնք բաժանին 'ի շարունակ, 'ի փոփոխական և յընդհատումն առժամանակ մի. և յայնոսիկ որք պատճառին 'ի գրգռմանէ մարթոյ, 'ի բորբոքմանէ արեան, 'ի ծաղկէ, 'ի վարդախտէ և 'ի հրատապ պալարաց :

Շարունակ ջերմն է այն որ երբեք ոչ թողու զհիւանդն, և յընթացս հիւանդութեան ոչ առաւելու և ոչ նուազի 'ի նշանն : Եւ այս տեսակ ջերմն բաժանի 'ի սաստիկ, 'ի յուշիկ և 'ի մահառիթ :

Ե

Սաստիկ ասի ջերմն, որոյ ընծացքն է երազ, և յուշիկ՝ որոյ ընծացքն է մեղմ. իսկ մահառիթ, յորժամ ցուցանէ կապաբազոյն կամ խաղաւարտաւոր բիծս ապականեալ դրութեան հիւթոյ :

Փոփոխական ջերմն այն է, որ ըստեպ յաւելու կամ նուազի, կամ սաստկանայ և կամ թուլանայ. բայց ոչ երբեք թողու՝ ցորչափ հիւանդութիւնն տեւէ :

Եւ ընդհատական ջերմն է այն որոյ հնար է երբեմն սաստկանալ, բայց ըստ փոփոխակի նշանացն յուսալի է ողջանալ հիւանդին : Արք փոյթ տանին առողջութեան, պարտին աւանայն զգուշութեամբ մտադիր լինել ճգանց բնութեան, որ հաստատեալ է 'ի մեզ այնպիսի միջոցս, որով հնար է մարդոյ ազատ մնալ 'ի պատճառաց ջերման կամ այլ հիւանդութեան. քանզի 'ի բնութենէ մարմին մեր կաղմեալ է այնպիսի ձեւօք, որ ունի զբնական հակամիտութիւն 'ի բաց վարեւոյ յինքնէն զմնասակարսն առողջութեան. որ և հասարակապէս կտտարի միզելով, քրտամբք, կարեօք որովայնի, մաքրութեամբ կրծոց, փսխմամբ կամ իւրք արտաթորմամբ, որք են թուլթք, դաշտան, կանոնաւոր լուծումն, ծաղիկ, վարդախտ, պալարք, և այլն :

Եւ ըստ այսմ 'ի սկսանիլ ջերման, և թէ փոյթ տարցի ճգանց բնութեան, այն տեւէ այն ընդ երկար, այլ ոչ մահացանէ. բայց յորժամ անփոյթ լիցի այնմ, անկասկած պատճառէ զմահ :

(Օրական փորձիւ յայտնի է, զի որք ըմբռնին 'ի ցրտութենէ, անդէն 'ի յայտ գան նշանք ջերման. եթէ առժամայն հոգ տարցին պահելով զինքեանս ջերմ, ըմպելով մեղմ և լոյծ

18

հեղուկս , այսինքն՝ ջերմանում թէյ ,
կաթիլ , և այլն . դնելով զոտան 'ի ջերմ
ջուր , և ջանալով քրտնեցուցանել
զմարմինն , 'ի քանի ինչ ժամս իսպառ
աներեւութանան նշանք ջերմանալ յւ
յորժամ ջերմն է յապականեալ տե
սակէ , բարեգոյն միջոց արգիլելոյ
զներգործութիւնն է փսխելն , որ ե
թէ հարկաւորի , պարտէ կրկնել զայն :

Իստումն մեր աստ ոչ է ճիշտ հե
տադոտութեամբ քննել զքնութիւն
և զանմիջական պատճառսն ջերմախ
տութեանց , միայն գիտեմք յաւէտ
նշանակել զդիւրիմաց նշանսն այնոցիկ
և ցուցանել զպատշաճ եղանակ վա
րելոյ ընդ հիւանդին 'ի մասին կերա
կրոց , ըմպելեաց , օդոյ , մաքրութեան
և այլն , 'ի զանազան աստիճանս սոյն
հիւանդութեանց :

Գրեթէ ամենայն ախտացեալք
ջերմամբ տանջին սաստիկ ծարաւով ,
և խնդրեն ըմպել զովարար ըմպելիս :
Վասն որոյ չէ պարտ բնաւ մերժել զայս
խնդիր . այլ հարկ է տալ նոցա ցուրտ
ջուր կամ զովարար հեղուկս ինչ . զի
չիք ինչ այնչափ յարմար 'ի նուազել
զջերմութիւնն , լուծանել զհիւթսն ,
խափանել զջրացաւութիւնսն , յա
ռաջ բերել զարտաշնչութիւն , ա
ռաւելուլ զորքանութիւն միզոյ , լոյծ
պահել զրորվայնն և պատճառել զա
մենայն առողջարար ներգործութիւնս
ընդ դէմ հրատապ և բորբոքեալ ջեր
ման , որպէս արդումն յաճախ ցուրտ
ջրոյ , թեթեւ բոխնդաջրոյ և կամ
այլ թոյլ և անչոր հեղուկս , յորոյ
ընտրելագոյնն է ցուրտ ջուրն , որ
ըստ կարի օգտէ , եթէ ստէպ ստէպ
տացի հիւանդին ըմպել քանի մի
ու միս :

Չովարար հեղուկաց պիտանու
թիւն 'ի պահու ջերման անչափ է ,
զի անցուցանէ զսաստիկ պապակումն

լեղուին , զտոջորումն մորթոյն , զայրե
ցութիւն ջերմութեան և չիջուցա
նէ զծարաւ հիւանդին :

Իսպառում են տեսակք զովարար
հեղուկաց , որք կարի հաճելի լինին
հիւանդին ըմպել 'ի սոյն հիւանդու
թեան . այսինքն՝ եփուած խմորնոց ,
թէյ խնձորի , հիւթ նարնջի , կամ
խժային հիւթք պատրաստեալ յար
մատոյ մարդ միլիոն խոտոյ , 'ի կանե
փոյ , 'ի բողբոջէ լիմոնենոյ և յայլ
մեղմ դալարեաց . յատկապէս առա
ւել հաճոյ լիցի հիւանդին ըմպել , ե
թէ խառնիցի յայնս հիւթ լիմոնի ,
կամ թթու նարնջոյ (թուրինջի) , որ
ոչ վնասէ երբէք :

Իսաստիկ ջերման յորժամ հիւան
դըն զգայ զճանձրութիւն , և ոչ ու
նիցի յօժարութիւն շարժելոյ , բար
ւոք է պահել զնա 'ի հանգստեան ,
և եթէ հնար է՝ յանկողնոյ . զի մնալով
նորա յանկողնոյ , մեղմանայ ջրացա
ւութիւնն , նուազի ուժգին շրջան
արեան . և բնութիւնն օգնէ հիւան
դին յաղթել սաստկութեան ջերմանն :

Իսպառում անգամ անկողնին միայն
փարատէ զջերմն , եթէ 'ի նորոգ սկը
սանիլն փոյթ տարցի . բայց որ անփոյթ
կայ և հակառակէ այնմ , փոխանակ
վտարելոյ զայն , հաստատէ յինքեան
խորագոյնս , և առնէ վտանգաւոր
յոյժ :

Իպահու ջերման պարտ է հիւան
դին պահել զմիտս և զանձն ըստ կարի
հանգիստ , քանզի որ ինչ ամբոխէ զմի
տըս և անհանգիստառնէ զանձն , պատ
ճառէ մեծ վնաս հիւանդութեանն .
վասն որոյ մի բնաւ թոյլ տացի նմա
լսել կամ տեսանել ինչ , որոյ հնար ի
ցէ բառնալ զխաղաղութիւն մտացն
և առնել զնա անհանգիստ :

Ոչ է անպատշաճ , այլ առաւել
օգուտ հիւանդին , եթէ ունիցի նա

միշտ ընդ իւր ղերախուսիչ ընկերս , ուրախ առնել զսիրտ նորա միսիթաւ ըսկան բանիւք , և զբաղեցուցանէ ըզմիտս պէսպէս զուարճաբանութեամբ , որ առաւել քան զդեղ օգտամատոյց լինի նմա :

Աստացեալն ջերմամբ եթէ ունիցի սաստիկ յօժարութիւն ըմպելոյ , այլ ոչ բնաւ ախորժակ ուտելոյ , տմենեկին անպատշաճ է եւ վնասակար իսկ , եթէ ստիպեսցեն զնա ուտել զօրաւոր կամ սննդաւոր կերակուր ինչ . քանզի զօրաւոր կերակուրն փոխանակ տաճելոյ զնա , առաւել ճնշէ զընութիւնն և բուժանէ կամ յաւելլու զհիւանդութիւնն :

Օ՛ի կերակուր այսպիսի հիւանդի սրտ է լինիլ կարի սակաւ , թեթեւ և դիւրամարս , այսինքն սագու , արարուտ , թան կաղմեալ 'ի հացէ , եփեալ խնձոր , սալոր , փոխինդ , և այլն :

Ի տնանկան յորժամ ըմբռնի որ յընտանեաց նոցին 'ի հիւանդութիւն ինչ , վաղէն առ հարուստ դրացիս իւրեանց խնդրել զդեղ . զինչ այլ ինչ գտանեն անդ , եթէ ոչ միայն զօրաւոր ըմպելիս , այսինքն գինի , օղի կամ այլ բորբոքիչ ըմպելիս , զոր տալով հիւանդին , եթէ հիւանդութիւնն է ջերմն , առաւել սաստկացուցանէ զայն , և եթէ այլ հիւանդութիւն իցէ , այսու եղանակաւ պատճառէ և զջերմն : Ոմանք եւս առ 'ի զօրացուցանել զսիրտ հիւանդին , տան նմա ուտել զքաղցրաւենիս կամ զանուշեղէնս . բայց չիք ինչ այնչափ վնասակար ուտելիք ջերմամբ ակտացելոյ , որչափ այսպիսի իրք . քանզի յոյժ դժուարամարս են , և ունին զօրութիւն թթուելոյ 'ի ստամոքսի , յորմէ սրտճառի մեծ վնաս հիւանդին :

Չիք ինչ առաւել օգտաւէտ և

հաճելի հիւանդին քան զզովարար օդ , որ ոչ միայն բառնայ զնորին տագնապ , այլ և հովացուցանէ զարիւնն , նորոգէ զզօրութիւնն , և յոյժ օգտէ հիւանդին : Իսպառլու հիւանդք 'ի կարօտութենէ զովարար օդոյ , յատկապէս 'ի ջերմախտութեան դընին 'ի խեղդամահ կացութեան . և այս սակաւ անթուէլի անմտութեան մարդկան , որք պնդեալ են 'ի թիւր կարծիս , թէ պարտ է հիւանդին հեռի պահել 'ի յօդոյ . վասնորոյ փակեն զնա 'ի սենեկի , և ոչ թոյլ տան մտանել 'ի սենեակին օդ երբէք . մինչ ընդհակառակն հարկ է խաղացուցանել 'ի սենեակ հիւանդին շարունակ օդ զովարար , որպէս զի պահեսցի նա միշտ չափաւորապէս հով , որ առաւել օգնէ հիւանդին քան զամենայն դեղս : Եւ ոչինչ այնչափ ապականէ զօդ սենեկի հիւանդին քան զամենայն դեղս , եւ վնասէ զնա որչափ բաղմութիւն մարդկան ժողովեալ 'ի նմին սենեկի . յորում 'ի շնչէն բազմաց , ոչ միայն ծանրանոյ եւ լինի անպատշաճ արտաշնչութեան , այլ և փոխի 'ի թունաւոր որակութիւն , զոր 'ի ներշնչել հիւանդին՝ առաւելլու վտանգն :

Ի սոյն հիւանդութեան յորժամ խտտութեալ է հիւանդն 'ի զօրութենէ և վհատեալ 'ի մտաց , ոչ միայն պարտ է զօրացուցանել զնա կաղդուրիչ և զովարար դեղովք , այլ և հարկ է 'ի կիր առնուլ զամենայն միջոցս , քաջալերել զնա և բառնալ զանհանգստութիւն մտացն . Իսպառլու որչափ յետնադոյն անմտութիւն է ոմանց , որոց տեսեալ զհիւանդն 'ի վտանգի , փոխանակ խրախուսելոյ ըզնա միսիթարական և քաջայոյս բանիւ , տան նմա մտաբերել զերկիւղահեղ դատաւարտանի և դատաւարտութեան

մեզս, որով մեծ վնաս գործեն ան-
ձին նորին՝ քան օգուտ հոգւոյն :

Սովորութիւնն արիւն առնլոյ
ի ջերմաստութեան է կարի օգուտ,
յորժամ պատճառեալ է այն ի բոր-
բոքմանէ արեան . բայց վնասակար է
յոյժ , յորժամ է այն յապականեալ
հիւթոյ . քանզի բառնայ զկարողու-
թիւն հիւանդին , և պատճառէ զայլ
վտանգաւոր հիւանդութիւնս :

Եւ նախնական և հասարակաց
սովորութիւնն ի բրանեցուցանել
զհիւանդն իսկոյն ի սկսանիւն ջերման ,
է կարի յաջող միջոց բժշկութեան
այսր հիւանդութեան , և թէ պատ-
ճառեալ է այն յարտաշնչութեան ար-
գելմանէ . որ և այսպէս կատարի :
Սոցէ հիւանդն յանկողին , գիցէ զուտ-
սըն և զսրունս ի ջերմ ջուր , և ըմ-
պեցէ ստէպ ջերմ ջուր փոխնդի ,
թոյլ թէյ և կամ խմօթիլ , անկասկած
բրանեցի , որով գոցէ մեծ օգուտ
հիւանդութեանն : Քանզի ջերմու-
թիւն անկողնոյ , զնէլ ոտից ի ջերմ
ջուր և ըմպել զթոյլ և ջերմաջերմ հե-
ղուկս , թողացուցանեն զջրացաւու-
թիւնն ներգործեալ մորթոյ , բանան
զծակտիսն մարմնոյ և յառաջ բերեն
զարտաշնչութիւն , որով և բազում
անգամ փարատի ջերմն :

Բայց բազումք փոխանակ զայս
օգտակար միջոց ի կիր արկանելոյ՝
կուտեն ի վերայ հիւանդին զծած-
կոցս և տան նմա ըմպել զջերմաբնոյթ
հեղուկս կամ զհամեմատութեան ինչ , ա-
սինքն եփուած կոծապղպեղի , դա-
րիսոնի , և այլն , որք առաւել բոր-
բոքեն զարիւն հիւանդին և սաստկա-
ցուցանեն զջերմն , և բազում անգամ
պատճառ լինին խեղդամահ լինելոյ :

Համեմայն ջերմաստութեան հարկ
է պատշաճ դիտողութեամբ մտադիր
լինիլ փափագանաց հիւանդին , քան

զի այն է ճիգն բնութեան , որ բա-
զում անգամ տայ հիւանդին յօժա-
րել յայնպիսի ինչ , որ խկտպէս օ-
գուտ է նմա : Սայդ է զի չէ պարտ
կատարել զհաճոյս հիւանդին , տալով
նմա ուտել զոր ինչ նորին տկար ա-
խորժակն ինդրէ . բայց և արժան է
կատարել զկամս նորա սակաւութ ,
զոր ինչ տենջանօք ցանկայ նա ու-
տելութէպէտ և չիցէ ինչ յարմար նորին
հիւանդութեանն . քանզի փորձիւ
գիտեմք , զի բազում անգամ այսպի-
սեօք միայն ողջացեալ ելին հիւանդք ,
և բազումք եւս ի կարօտութենէ այնու-
րիկ վճարեցին զկեանս :

Իսկ յորժամ հիւանդն ողջանայ ի
ջերմաստութենէ , պարտ է ամենայն
զգուշութեամբ հսկել ընդդէմ կրօն-
նութեան . քանզի բազումք կարծե-
լով զանձինս բոլորովին ողջացեալ ,
փութով մատչին ի գործ , ի ծանր
վատակ , ի ցրտութիւն և ի ջեր-
մութիւն , յանպատշաճ կերակուրս և
յրմպելիս , որով կամ կորուսանեն ըղ-
կեանս , և կամ գտանեն զայլ երկա-
րատեւ հիւանդութիւնս :

Եւ զի որովհետեւ ամենայն ախ-
տացեալք ջերմամբ զկնի առողջու-
թեանն դեռ զմարմինն ունին նուաղ ,
փափուկ և զիւրաջնասելի , վասն որոյ
ամենայն զգուշութեամբ պարտ է նու-
յա փոյթ տանիլ ամենայնի որ ինչ
հակառակ է նորին տկար բնութեան :

Արջափ չափաւոր կրթութիւն կամ
վատակ օգնէ սոյն հիւանդին , այնչափ
վնասէ , եթէ անդրքան զկարողութիւն
իւր իցէ այն , յորմէ պարտ է զգու-
շանալ : Կերակուր նորա՝ որպէս գրե-
ցաք ի վերանդր , պարտ է լինիլ թե-
թեւ , զիւրամարս և սննդարար , զոր
կարէ առնուլ ստէպ , բայց սակաւ մի-
այն . քանզի յոյժ վնասակար է յա-
սրմ ժամանակի այնչափ ուտել , սրչափ

ստամոքս հիւանդին պահանջէ, կամ
զայն ինչ ուտել, զոր ասորժակ նո
րա ստիպէ, կամ որ դեռ չէ մար
սեալ զառաջին ճաշն:

Ի վերջոյ, պարտ է արժան համա
րիմ ծանուցանել և զայս մի ինչ. զի
եթէ ՚ի ջերմախտութեան և եթէ
յայլ հիւանդութեան, մի որ իշխու
ցէ առնուլ ՚ի համբուեալ դեղոց ան
տի, զորս ոմանք ՚ի սուտանուէն բը
ժըշկաց ՚ի յօգուտ անձանց հնարեալ
են վասն հարիւրաւոր տեսակ հի
ւանդութեանց և տարածեալ յամե
նայն տեղիս, որք են դեղահատք, փո
շի, ոգի, օշարակ, ջուր, օծանելիք
և այլն: Օ՛ր որպէս ծանուցաք ՚ի վեր
անդր, չիք հիւանդութիւն որ չու
նիցի զիւր յատկացեալ պատճառ, և
ոչ պատճառ իրիք հիւանդութեան՝
որ չունիցի զիւր նշանն, և ամենայն
հմուտ բժիշկ նախ ցանկայ իմանալ
զպատճառ հիւանդութեան և այնու
զերեւելի նշանն, և ապա յարմարէ
զդեղ: Եւ այս սոսկի դեղք մարթին
՚ի միոյ պատճառէ գոյացեալ հիւան
դութեան օգնել, այլ ՚ի միւս պատ
ճառէ յառաջ եկեալ մի և նոյն տե
սակ հիւանդութեան՝ ոչ, վասն որոյ
բաղումք, որք անմոտութեամբ հե
տեւեալ են այսպիսի դեղոց, ոչ մի
օջն չահեալ են և ոչինչ, այլ և կորու
սեալ են զկեանս պէսպէս չարաչոր
ախտիւք որպէս ՚ի ժամանակս մեր պա
տահեցաւ իսկ, զի քանիք ոմանք ՚ի մե
րաղնէից յաճախեալ ՚ի սոյնպիսի դեղո
րացս՝ կորուսին զկեանս ջրգողութիւն,
ծիւրական և կաթուածական ախտիւ:

Այնմիայն արդիւնաւոր և կարի օգ
տաւէտ դեղ ջերմախտութեան, զոր
գտեալ են բժիշկք և առհասարակ
՚ի կիր առնուէն ՚ի սոյն հիւանդութե,
և քաղեն իսկ օգուտ մեծ, է քոփնայն
(քրնաքրնա) զոր տան ամենայն տեսակ

ջերմախտութեան, եթէ փոշին և եթէ
դեղահատն այնորիկ. զայս դեղ գի
շեր և ցերեկ կարգաւ յերկուս կամ
յերիս ժամս անգամ մի տան հիւան
դին ՚ի միոյ մինչեւ ցերիս Գրէնս սու
անգամն, ըստ հասակի և ըստ կազ
մուածոյ հիւանդին:

Թ Ղ Թ Ա Կ Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ատանայէն եկած հետեւեալ նա
մակը ընթերցողաց ուշադրութեան
կը ներկայացնեմք:

... Սիս, որ գրեթէ մեր ազ
գի նկատմամբ Տրովադա մը դարձած
էր՝ մանաւանդ այս մօտ տարիներս, և
զանազան բանակառութեանց ու ա
ղէտից պատկեր եղած, այժմ ազգի և
վիճակայնոց համահաճ քուէարկու
թեամբ վերջապէս լուծուեցաւ իւր
մահատիպ կապանքներէն, և Աստուած
բարձրացուց զանի իւր ստորնութե
նէն, և յիշեալ սուրբ Աթոռը ունե
ցաւ վերջապէս իւր արժանաժառանգ
գահակալը Տ. Տ. Մկրտիչ Ա. Վե
հափառ Կաթողիկոսը. սակայն հանր
է արդեօք միայն կաթողիկոս մը ունե
նալով բաւականանալ, ո՛չ, ո՛չ. հանր
է արդեօք միայն Վանք ունիմք Սոյ
մէջ լսելով գոհ ըլլալ, դարձեալ ո՛չ:

Ազգիպտոսի բուրբերն ինչ անուէն
և վարկ որ կրնան բերել հին Ազգիպ
տացւոց, անշուշտ նոյն օգուտը պիտի
բերէ յիշեալ փառազորի Աթոռն մեր
Ազգին և Աղիկիոյ: Մէկը եթէ կար
ծէ Ազգին շահը լոկ քարի փայտի և
նիւթի մէջ գտնել, կը սխալի. սոսկ
Աթոռը այն օգուտը չի կրնար բե
րել զոր Ազգը կը յուսայ: